

ня договору в односторонньому порядку (законом не передбачено), окрім випадку, коли це передбачено договором. Щоб розірвати такий договір оренди, наймачу доведеться звертатися до суду.

За своєю правовою природою одностороння відмова від зобов'язання є засобом захисту постраждалої сторони, але не є мірою відповідальності.

Відмова (повна або часткова) постраждалої сторони від зобов'язання не звільняє порушника від відповідальності (відшкодування збитків, моральної шкоди, сплати неустойки), якщо сторона, яка порушила зобов'язання, є винною у його порушенні (ст. 614 ЦК).

У випадку односторонньої відмови від зобов'язання внаслідок порушення зобов'язання зобов'язання припиняється (чи змінюються його умови) автоматично, без рішення суду, однак після відповідної процедури, що вказана в законі для кожного конкретного договору (якщо така можливість передбачена) чи у відповідності до умов договору.

Сам факт відмови приводить до повного припинення зобов'язання повністю або частково з моменту одержання іншою стороною повідомлення про відмову. Наприклад, повинні бути дотримані строки повідомлення іншої сторони про відмову від зобов'язання внаслідок його порушення іншою стороною (у відповідності до ст.ст. 1009, 1025 для комерційного представника за договором доручення, для договору комісії цей строк становить — 30 діб).

Література

1. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву // Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву: В 2 т. — М., 2002. — Т. 1. — С. 163-460.
2. Гавзе Ф. И. Обязательственное право. — Минск: Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1968. — 123 с.
3. Иоффе О. С. Обязательственное право. — М.: Юрид. лит., 1975. — 880 с.
4. Пондиков И. Б., Луцк А. А. Общее учение об обязательстве. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. — 416 с.
5. Толстой В. С. Исполнение обязательств. — М.: Юрид. лит., 1973. — 208 с.

УДК 347.731.1

В. С. Деревнін

ТОВАРНА БІРЖА ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У сучасних ринкових правовідносинах діяльність товарних бірж здійснює суттєвий вплив на розвиток товарного обігу. Доказом цього може служити той факт, що приблизно 30 відсотків всього торгового обігу припадає на біржовий ринок. Учасники біржових операцій мають гарантії виконання зобов'язань, володіють повністю прозорою інформацією, на базі якої будують власні цінні прогнози, мають можливість страхування і перерозподілу ризику майбутніх торгових операцій на основі використання біржових інструментів. Таким чином забезпечується стабільність діяльності підприємств.

© В. С. Деревнін, 2008

Проблеми, які пов'язані з біржовою діяльністю, досліджували такі вчені: О. І. Харитонова, Р. П. Дудяк, А. Т. Бобкова, О. І. Шевченко, Л. Мороз, О. М. Сохацька, О. Є. Кузміна.

У значній мірі праці вказаних учених присвячені економічній стороні біржової діяльності, а проблеми правового характеру до сьогодення часу потребують комплексного дослідження.

Метою даної роботи є описання товарної біржі як суб'єкта цивільних правовідносин.

Біржова діяльність має давню історію. Установи, аналогічні біржам, функціонували ще у Вавилоні, Давньому Єгипті, Фінікії. Однак перша міжнародна біржа, яка відповідала новому рівню розвитку суспільних відносин, була створена в 1831 році в Антверпені. В Росії перша офіційна біржа була відкрита в Санкт-Петербурзі у 1703 році, коли Петро I розпочав ряд реформ, у тому числі і в торгових справах. На території України перша біржа була заснована в Одесі в 1796 році.

В Україні історично біржі мали публічно-правовий статус, знаходились під контролем спеціальних державних органів управління. Такий статус обумовлюється нерозвиненістю торгово-посередницької діяльності в той час і браком великих приватних капіталів, здатних забезпечити нормальне функціонування біржі, яка створюється. В 1990–1991 рр. була зроблена спроба надати біржам приватно-правовий статус, створюючи їх у вигляді акціонерних товариств на основі державної власності. Зараз вони належать до приватних внаслідок того, що керуються нарівні з офіційним законодавством власними правилами самоврядування.

В Україні прийняття Закону «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. закріпило нормативну базу біржової діяльності. Однак практика виявила недосконалість цих нормативно-правових актів. На сьогоднішній день у науковій літературі не існує єдиного підходу до розуміння таких категорій, як «біржова діяльність» і «біржа», а невизначеність організаційної форми товарної біржі в законі призвела до того, що біржі створюються у формі закритих акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю (основною метою яких є отримання прибутку), всупереч ст. 279 Господарського кодексу України, який встановлює неприбутковість товарної біржі. Через те, що організаційна форма товарної біржі (на відміну від фондової) не визначена законом, вона може бути створена в будь-якому варіанті, частіше всього у формі акціонерних товариств. Окремі автори вказують на різницю між товарною біржею і господарським товариством: товарна біржа може бути створена тільки суб'єктами господарської діяльності (ст. 279 ГК), а господарське товариство — фізичними або юридичними особами (ст. 114 ГК).

Суперечливими є питання про можливість укладання на біржі бартерних угод. Одна із груп учених і підприємців пропонують дозволити бартерні операції і відпрацювати чіткий порядок їх проведення. Інша виступає за відмову від бартеру в чистому вигляді, оскільки в цьому випадку становиться неможливе котирування цін. Брокер, за бажанням, може на свій страх

і ризик, виконуючи відповідні довіреності клієнта, заключити дві протилежні угоди.

Дослідження закордонного та вітчизняного досвіду біржової торгівлі дають можливість зробити прогнози відносно розвитку бірж, які обслуговують продовольчий ринок. Враховуючи реальні обороти невеликих і малих бірж і високий ступінь децентралізації виробників, покупців продовольчих товаропотоків, можна стверджувати, що в майбутній перспективі в кожній області буде існувати своя біржа, яка буде обслуговувати продовольчий ринок зерна і зернових продуктів, картоплі, овочей, молока, молочних продуктів, м'яса і м'ясопродуктів і т.д.

При яскраво вираженій зональності виробництва та переробки окремих продуктів, їх споживання, а також складності транспортування на великі відстані можливе виникнення спеціалізованих бірж з обслуговування окремих видів продукції АПК. Наприклад, у зонах вирощування соняшника, сої, баштанних культур, фруктів, картоплі та інших культур біржі будуть спеціалізовуватись на оптовій торгівлі ними.

При існуючому товарному дефіциті зберігається велика кількість невикористаних матеріальних цінностей. Завдання біржі — допомогти проявити і використовувати ці запаси. Товарні біржі будуть сприяти також виявленню вільних потужностей, в тому числі і за кордоном, з метою організації на них виробництва продукції для потреб АПК. Біржі будуть здійснювати посередницьку діяльність у зовнішньоекономічних відносинах їх учасників в організації праці.

Товарна біржа є об'єднанням зацікавлених суб'єктів ведення господарства, а господарське товариство — об'єднанням майна і прийняття участі в підприємницькій діяльності.

Існування біржі у формі акціонерного товариства суперечить ст. 1 Закону «Про товарну біржу», який встановлює, що метою діяльності товарної біржі не може бути отримання прибутку.

Цивільний кодекс відносить господарські товариства до форм, в яких здійснюється підприємницька діяльність, Закон України «Про господарські товариства» однією з ознак господарського товариства вказує мету отримання прибутку, про те саме говориться у ст. 279 ГК, посилаючись на аналіз нормативно-правової бази, деякі вчені відносять біржу за її організаційно-правовою формою до непідприємницького товариства, що створюється без мети отримання прибутку (ст. 85, ч. 1). В такому випадку необхідно признати, що всі діючі біржі за своєю формою, яка закріплена їх установчими документами, не відповідають формам, які передбачені Цивільним і Господарським кодексами. Тому можна запропонувати при складенні уставів бірж задіяти положення закону про господарські товариства в порядку, аналогічному закону. При цьому слід мати на увазі, що це припустимо при дотриманні як мінімум двох умов: прийматися можуть лише ті норми закону про господарські товариства, які мають універсальний характер, тобто відображають специфіку цих товариств як структур, які діють з метою отримання прибутку і, окрім цього, їх застосування можливе лише в тих випадках, коли відносини не врегульовані в законі про

товарну біржу. Оскільки організаційна форма товарної біржі на відміну від фондової не визначена законом як слід, то вона може бути створена в будь-якому варіанті: аналогічно товариству з обмеженою відповідальністю, акціонерному товариству, товариству з додатковою відповідальністю.

Керівництво товарною біржею визначено ст. ст. 11, 12 відповідного закону: загальні збори членів біржі — біржовий комітет (рада біржі) — виконавча дирекція — спеціальні підрозділи. За своєю структурою вона нагадує схему управління акціонерного товариства. Але оскільки в законі не встановлені обмеження, вони повинні застосовуватись і при створенні товарної біржі у вигляді товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю. В таких випадках в порядку аналогії закону можуть застосовуватись ст. ст. 52–65 Закону про господарські товариства (окрім тих, які стосуються розпорядження прибутком товариства, оскільки біржа не має за мету отримання прибутку).

Торкаючись питання створення органів управління товарної біржі, потрібно звернути увагу на те, що законодавцями не вирішена проблема формування органів управління для таких випадків, коли засновників лише два або три (на відміну від фондової біржі, де засновників не менше 20). Виникає парадоксальна ситуація, коли на товарній біржі два або три засновники, а з їх числа повинен бути вибраний біржовий комітет, ревізійна комісія. На практиці інколи у вказані органи вибираються декілька представників від кожного засновника (учасника). Але навряд чи це буде відповідати суті колегіальних органів управління.

Якщо говорити про перспективи розвитку товарних бірж в Україні, то можна виділити такі позиції:

- скорочення загального обсягу біржі за рахунок переміщення ряду регіональних бірж у торгові дома і великі брокерські компанії;
- створення при невеликих біржах фінансово-кредитних інститутів, страхових біржових угод, тісної співпраці банків і бірж;
- прийняття і деталізація біржового законодавства.

Виходячи із вище вказаного, можна зробити деякі висновки:

– внаслідок невизначеності в законодавстві конкретної організаційно-правової форми товарної біржі вони створюються у формі господарських товариств, метою яких є отримання прибутку, що не відповідає встановленим ст. 279 Господарського кодексу, ст. 1 Закону «Про товарну біржу» вимогам про неприбутковість товарної біржі;

– відсутність законодавчо установлені компетенції органів управління товарною біржею призводить до того, що на практиці загальні збори членів біржі не завжди відповідають закріпленому в законодавстві статусу вищого органу управління товарною біржею.

При прийнятті нового закону про товарну біржу потрібно було б врахувати такі положення:

- 1) встановлення конкретної організаційно-правової форми товарної біржі;
- 2) вирішення питання про неприбутковість товарної біржі;
- 3) встановлення компетенції органів управління товарною біржею;

4) приведення у відповідальність до нового закону ст. 279 Господарського кодексу.

На сьогоднішній день існує новий проект Закону України «Про товарну біржу». Метою проекту є усунення тих недоліків, які були відмічені вченими і практиками в ході застосування Закону «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р., зокрема з метою розуміння норм Закону в ст. 1 вводяться терміни та їх значення. Стаття 2 присвячена уставу товарної біржі. Принциповим у діяльності товарної біржі є те, що вона не займається комерційним посередництвом. Прибуток, отриманий нею, не розподіляється між її членами, а направляється на виконання уставних завдань. Товарна біржа є юридичною особою, має власне майно, самостійний баланс, рахунки в установах банку, печатку зі своїм найменуванням. Товарна біржа не відповідає по зобов'язаннях своїх членів, так само як і члени не відповідають по її зобов'язаннях.

Обов'язковою умовою створення товарної біржі є кількість засновників, яка не може бути меншою від двадцяти осіб, причому доля кожного із засновників в уставному фонді не повинна перевищувати 5 відсотків. Проект Закону відносно діяльності товарної біржі має позитивне значення і дозволить вирішити питання про вдосконалення правового регулювання товарних бірж як суб'єкта цивільних правовідносин.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV.
3. Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 10. — С. 139.
4. Мороз Л. Товарна біржа як суб'єкт господарювання // Право України. — 2007. — № 8. — С. 47.
5. Мішик Г. Товарні біржі України: тенденції та проблеми розвитку // Економіка України. — 2005. — № 4. — С. 47.
6. Верба П. Новое о товарной бирже // Бухгалтерія. — 2003. — № 11. — С. 530.

УДК 347.122

М. В. Матійко

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Функції права розуміються як напрямки впливу права на суспільні відносини та соціальне призначення права. Враховуючи загальнотеоретичне розуміння функцій права, функції цивільного права можуть бути визначені як напрямки впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права. Функція цивільного права має свою структуру, яку становлять зміст, об'єкт, суб'єкт та засоби її реалізації.